

§1.9 РОЛЬ ПЕРФЕКЦИОНІЗМУ У ГОТОВНОСТІ ДО РИЗИКУ У ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ (Гірчук О.В. Національний авіаційний університет, Ігнатенко Д.Р. Апарат Верховної Ради України)

Вступ. Успішне виконання професійної діяльності забезпечується не лише вміннями та навичками, мотивацією, психологічною готовністю до виконання професійних завдань, а й наявністю професійно важливих якостей. Готовність до ризику виступає як професійно необхідна якість особистості. Вимоги до певного рівня вираженості готовності до ризику, як однієї з таких характеристик, притаманні не лише особам, які працюють у небезпечних та надзвичайних умовах, а й працівникам, які виконують свою роботу в умовах стресу. Саме у юнацькому віці відбувається професійне становлення. Обрання майбутньої професії, здобуття професійних знань, вмінь та навичок, отримання практичного досвіду під час проходження практики, працевлаштування та перші кроки у професійній діяльності. Зважаючи на те, що готовність до ризику є сталою характеристикою особистості, доцільним є дослідження впливу інших рис особистості на формування готовності до ризику.

Виклад основного матеріалу. Психологи, досліджуючи трудову діяльність людини у небезпечних ситуаціях, виділяють дві групи понять: «ризик» і «ставлення до ризику». Ризик в діяльності для індивіда може виступати як метою, так і мотивом активності для досягнення бажаного результату. У той час, як ризик у формі мотиву характеризує спрямованість людини на ризиковану ситуацію для переживання гострих відчуттів. За Ю. Петровим є два види прояву ризику: мотивованого та немотивованого [2]. «Відношення до ризику», натомість, використовується для характеристики особистісних ознак при ухваленні рішень та

їх виконання у несприятливих ситуаціях. До даної групи особистісних ознак відносять спрямованість, схильність та готовність до ризику, які є взаємопов'язаними настільки, що інколи психологам достатньо складно їх розрізнити. «Спрямованість до ризику» є більш загальним поняттям, яке стосується рис особистості, і характеризує велику кількість потреб та мотивів людини щодо ризикованої ситуації [4]. Водночас «схильність до ризику» оцінюється на поведінкових особливостях, способі дій та взаємодії з об'єктом людини за несприятливих умов. Як фактори регуляції поведінки людини в надзвичайних умовах, поняття схильності та готовності до ризику базуються на психодинамічних властивостях людини, іншими словами на її типі темпераменту. Досить часто поняття «схильність до ризику» та «готовність до ризику» поєднують та замінюють одне одним, саме тому варто не лише знати визначення даних понять, а й розуміти різницю між ними. «Схильність до ризику» визначає актуальні внутрішні мотиви людини відповідно до певної ситуації. Особа схильна до ризику відрізняється надмірною імпульсивністю, інколи відчайдушністю, бездумністю, недостатньою вираженістю і повною відсутністю відповідальності за скоєння певних дій та наслідків ризикованої поведінки. У свою чергу «готовність до ризику» визначається як зовнішня мотивація та здатність людини робити виражені рішення та діяти адекватно з урахуванням особистісних установок у надзвичайних ситуаціях ризику та небезпек [4]. За наявності дещо різних поглядів науковців на розуміння понять «готовності до ризику» (В. Моторина, Г. Солнцева, Т. Корнілова та інших) та «перфекціонізму» (три основні складові за О. Лозою: самовдосконалення, установка, риса особистості) та не у повному обсязі вивченої проблематики ролі перфекціонізму у готовності до ризику, дослідження є актуальним.

У науковій психології поняття «перфекціонізм» з'явилося не так давно, у 60-80-х рр. ХХ ст. Основні результати наукового дослідження щодо «перфекціонізму» були отримані такими вченими, як: Д. Хамачек, Д. Барнс, Дж. Стобер, К. Отто, С. Блатт та інші [5]. Вивченням даного поняття почали займатися й вітчизняні науковці, а саме: Є. Ільїн [5], О. Лоза [5] та інші. Вітчизняний психолог О. Лоза визначив три основні напрями дослідження перфекціонізму: 1) як самовдосконалення; 2) як установка; 3) як риса особистості [3].

Серед сучасних визначень психологічного змісту поняття «перфекціонізм» можна виділити кілька теоретично та емпірично опрацьованих наукових підходів. Близьким за змістом визначення, для нашого дослідження, є перфекціонізм як багатшарова риса особистості, що характеризується надмірним прагненням індивіда до бездоганності та досконалості, яка супроводжується критичною самооцінкою, стурбованістю щодо оцінок інших, високими особистістними стандартами, когнітивними та інтерперсональними відхиленнями [2]. Досить часто перфекціоністів характеризують як людей, що мотивовані страхом невдачі та здаються досить відчайдушними, ризиковими. За моделлю самоцінності П. Хевіта можна дослідити мотивацію досягнення успіху та уникання невдач та визначити модель поведінки притаманну перфекціоністам [4]. В межах даної моделі існують чотири типи людей: 1) самозахисники; 2) оптимісти; 3) ті, що змирилися; 4) сумлінні. Автор описує «сумлінних» як осіб, яким притаманні високі сподівання на успіх і надмірний страх невдачі. «Сумлінним» притаманний екстремальний підхід уникання конфлікту із сильною орієнтацією як на досягнення успіху і уникнення невдач, так і відсутністю цілеспрямованої мотивації для виконання певної дії.

Трудоголіки-перфекціоністи є індивідами, яких

постійно спонукають до дій ззовні, і які є хронічно незадоволеними собою [3]. Також варто звернути увагу на те, що страх невдачі у перфекціоністів пов'язаний із соромом. Дослідники Д. Честер та Л. Мервін на експериментальному рівні встановили, що всеохоплюючий страх перфекціоніста – це очікуваний сором, який супроводжується викриттям провалу [8]. Дана особливість висвітлює стурбованість щодо «Я-реального» та «Я-ідеального» особистості, тобто її самоідентичності. Надмірний контроль з боку батьків є причиною виникнення тривалого почуття сорому та сумнівів у дитини. Одним з факторів адаптації індивіда з ознаками перфекціонізму до навколишнього середовища є формування готовності до раптових неочікуваних реакцій та активності, тобто дій в умовах ризику.

У психологічній літературі існує ряд різних моделей науковців, що пояснюють особливості розвитку перфекціонізму у людини, проте всі вони сходяться на тому, що дитинство та юність є ключовими періодами для розвитку перфекціонізму у житті особи. Самосвідомість та розуміння соціальних стандартів в юнацькому віці робить його періодом підвищених очікувань щодо власних досягнень. Крім того, багато науковців припускає, що різні форми перфекціонізму виникають через різні механізми. Зокрема, є припущення, що самоорієнтований перфекціонізм розвивається через соціальне навчання, тоді як соціально встановлений перфекціонізм розвивається завдяки механізму соціальних очікувань.

Досить важливим фактором розвитку готовності до ризику у юнацькому віці є професійна діяльність. Певні професії, такі як економіст, машиніст, пілот та слідчий вимагають від фахівців достатнього рівня готовності до ризику. За думкою К. Комарова, саме неналежність ступеня вираженості даної характеристики може призвести до професійної деформації особи [3].

У психологічній літературі існує ряд різних моделей

науковців що пояснюють особливості розвитку перфекціонізму у людини, проте всі вони сходяться на тому, що дитинство та юність є ключовими періодами для розвитку перфекціонізму у житті особи. Однією з найбільш відомих моделей є теорія соціального наuczіння [9].

Відповідно до цієї концепції, у дітей та підлітків розвивається перфекціонізм, спостерігаючи та наслідуючи перфекціонізм батьків. Це проявляється у постійному перебуванні під впливом переконань перфекціоніста та поведінки батьків, або ідеалізуючи своїх батьків і намагаючись бути такими ж досконалими, як вони. Інша модель - це соціальні реакції та тривожне виховання [8]. Крім того, висуваються гіпотези щодо певних батьківських стилів (наприклад, суворих та контролюючих батьків) для розвитку дітей фактор ризику представляють дезадаптивні форми перфекціонізму. Ще одна важлива модель, що має на меті пояснити, як формується перфекціонізм - модель соціальних очікувань [8]. Відповідно до цієї моделі перфекціонізм виникає як наслідок умовного схвалення батьків, пов'язаного з батьківськими очікуваннями та критикою. Діти, батьки яких мають великі сподівання і критикують своїх дітей, коли їм не вдається досягти високого рівня очікувань, є більш схильними до розвитку перфекціонізму через інтерналізацію цих очікувань та пов'язаний з ними негативної самооцінки.

Готовність до ризику може виступати як професійно важлива якість під час професійного психологічного відбору для визначення професійної придатності кандидата на обрану посаду спеціалістами з підбору персоналу, адже дане поняття також більш конкретно характеризує здатність або нездатність людини працювати в умовах ризику [1, 6, 7].

Дослідження проводилось на базі вищого навчального закладу Національної академії внутрішніх справ (м.Київ). У ньому брали участь 61 студент 2 курсу, спеціальності право.

Мета дослідження полягала у встановленні зв'язку перфекціонізму з готовністю до ризику у юнацькому віці.

За для встановлення зв'язку перфекціонізму з готовністю до ризику були використані стандартизовані психологічні методики: шкала перфекціонізму О. Лози; методика дослідження схильності до ризику А. Шмельова.

За методикою «Шкала перфекціонізму» (О. Лози) ми встановили відносні групові показники, найбільше респондентів схильні до конструктивного перфекціонізму 45,9% (28 осіб) та гіперперфекціонізму 34,4% (21 особа), також є незначна частина респондентів з гіпоперфекціонізмом 19,7% (12 осіб), така форма перфекціонізму як «деструктивний перфекціонізм» не була встановлена у респондентів дослідження.

Конструктивний перфекціонізм (45,9%) характеризується високим рівнем особистісних стандартів та низьким рівнем поляризації мислення. Таке сполучення сприяє досягненню успіху та задоволеності результатами своєї діяльності й міжособистісних стосунків, що в остаточному вигляді позначається на відчутті особистісної гармонії та благополуччя. Особи цього рівня вміють формулювати досяжні цілі та коригувати їх залежно від ситуації, при цьому допускають можливість як успіху, так і неуспіху, але зберігають оптимізм та позитивний настрій. Рівень високих стандартів сприяє відповідальності та прагненню до саморозвитку, звідси адекватна самооцінка. У свою чергу, поляризація не заважає прояву терпимості в сприйнятті дійсності, оптимістичному погляді на неї та задоволеності життям.

Гіперперфекціонізм представлений у 34,4% респондентів. Такі особи вирізняються високими показниками як особистісних стандартів, так і поляризованого мислення. Це означає, що за такої комбінації вони характеризуватимуться завищеними прагненнями досконалості, постановкою надто високих цілей, неможливістю отримати задоволення від виконаної роботи. При цьому надмірно витрачають власний

ресурс, постійно перероблюючи й без того гарно виконану роботу, що призводить до виснаження, вигорання та можливої невротизації. Через прагнення до високих стандартів особи з такою формою перфекціонізму демонструють високу відповідальність і намагання постійно розвиватися, щоб досягти ідеального образу себе. Проте виражена поляризація мислення провокуватиме занадто жорстку оцінку себе і дійсності, що виявлятиметься в недостатньо високій самооцінці, нетолерантності, відносно песимістичному погляді на життя та помірній задоволеності ним.

Для 19,7% респондентів характерним є гіперперфекціонізм, що свідчить про їх низький рівень особистісних стандартів та поляризацію мислення. Дані особи є nonперфекціоністами, тобто взагалі не мають або мають слабо виражені перфекціоністичні домагання. Це може призводити до легковажного ставлення до роботи, наявності помилок та невідповідності результатів діяльності, а також до необов'язковості та безвідповідальності в стосунках. Разом з тим, через досить толерантне ставлення до себе й інших, вони можуть бути цілком задоволені собою, вважати себе досить розвиненими та мати високу самооцінку, вирізняючись досить позитивним сприйняттям життя.

Варто зазначити, що така форма перфекціонізму як «деструктивний перфекціонізм» не була встановлена у досліджуваних, отже така несприятлива форма перфекціонізму, якій характерна система оцінювання і яка обмежується двома протилежними полюсами – дуже добре і дуже погано не є сприятливою для майбутніх працівників правоохоронної діяльності та не відповідає їх професійно важливим якостям.

Для встановлення рівня схильності до ризику респондентів дослідження використана методика О. Шмельова. За результатами обробки даних ми встановили, що респонденти мають середній 57,4% (35 осіб)

та високий 39,3% (24 особи) рівні схильності до ризику. Схильність до дій у ризикових ситуація сприяє активній залученості до невизначених та стресових ситуацій, проте учасники дослідження не схильні до авантюризму та невідконтрольним діям у невизначених обставинах. У студентів 2 курсу за відсутності повного опанування особистісних стандартів діяльності у професії слідчого, наявний високий рівень готовності до ризику.

Для встановлення зв'язку перфекціонізму з готовністю до ризику у юнацькому віці, застосовано кореляційний аналіз. Перевірка типу розподілу даних за допомогою критерію Колмогорова-Смірнова показала, що змінні розподілились згідно з нормальним розподілом ($p < 0,05$), тому застосовували коефіцієнт кореляції Пірсона.

Отримані статистичні результати показали, що «схильність до ризику» і шкали «особистісні стандарти діяльності» (я, інші) та «загальний показник особистісних стандартів» пов'язані між собою в обернено. Кореляція значима для шкал «особистісні стандарти»: «я» на рівні 0,012, «інші» – 0,003, «загальний показник особистісних стандартів» – 0,030 Чим вищий ступінь вираженості схильності до ризику у особистості, тим нижчий рівень особистісних стандартів діяльності у неї. Можна зробити висновок, що за відсутності прагнення до високих стандартів виконання своєї роботи та встановлення недосяжних цілей, людина більш схильна до гнучкості, частой зміні свого основного виду діяльності та адаптації до нових умов невизначеності. За відсутності вираженості перфекціоністичних домагань людині набагато легше ухвалити рішення в стресових ситуаціях. Варто також зазначити, що свобода від певних стандартів може сприяти авантюризму.

Наявність певних чітких стандартів поведінки фахівця, а особливо працівника правоохоронної діяльності,

унемоżliвліює дії, які будуть виходити за рамки даної діяльності, і, в свою чергу, зменшують ймовірність ризику у ситуації невизначеності. Незнання певних правил та стандартів діяльності може призвести до неконтрольованих дій з боку працівників та, іноді, навіть авантюризму.

Нами були надані практичні рекомендації для студентів, що навчаються за спеціальністю «Право».

Висновки. Доведено зв'язок перфекціонізму і готовності до ризику у юнацькому віці. Зі зміною рівня вираженості перфекціонізму від гіпоперфекціонізму та конструктивного перфекціонізму до гіперперфекціонізму ступінь готовності до ризику зменшується. Це можна пояснити наявністю у гіперперфекціоністів достатньо високих вимог та цілей, які вже заздалегідь заплановані, тому рівень імпровізації в їх діяльності мінімальний. Натомість респонденти з конструктивним перфекціонізмом та гіпоперфекціонізмом схильні до адекватної оцінки ситуації, своїх власних сил для досягнення цілі. Зазвичай такі люди відкриті для нових ідей та прагнуть пізнати якомога більше не обмежуючи себе лише обов'язками. Саме тому дані форми перфекціонізму мають більш виражений ступінь готовності до ризику – вони готові діяти в умовах ризику. Високий рівень особистісних стандартів сприяє розвитку їх відповідальності, що в подальшому гарантує адекватну поведінку у стресових ситуаціях.

Встановлено, що зі зміною рівня вираженості перфекціонізму від гіпоперфекціонізму та конструктивного перфекціонізму до гіперперфекціонізму ступінь готовності до ризику зменшується. За кореляційним аналізом доведено: що вищий ступінь вираженості схильності до ризику у особистості, то нижчий рівень особистісних стандартів діяльності у неї.

Список використаних джерел:

1. Билиця А. Я. Основні ознаки поняття виправданого ризику. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/apvchzu_2009_21_26.pdf.
2. Коваль І. А. Готовність до ризику як комплексний механізм зменшення внутрішньої напруги у соматичних хворих. *Зб. наук. праць «Проблеми сучасної психології»*. 2019. Вип.12. – Режим доступу : <http://vnu.asv.gov.ua/index.php/2227-6246/article/view/161180>
3. Комаров О.В. Митний ризик як ключовий елемент механізму державного ризик-менеджменту в митній галузі [Електронний ресурс]. Вісник Академії митної служби України. Серія: Державне управління, 2011. № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamcudu_2011_2_32.pdf
4. Лоза О. О. Моделі перфекціонізму та методики його діагностики. *Вісник Дніпропетровського університету економіки та права імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2011. № 1(1). С. 122–125.
5. Лоза О. О. Особливості перфекціонізму як особистісної риси державних службовців: дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / Інститут соціальної та політичної психології. К, 2015. 216 с.
6. Моторин В. Б. Риск в професійній діяльності: основні фактори і особливості проявлення: монографія. СПб.: СПбУ МВД Росії, 2002. 240 с.
7. Психологічна готовність до ризику військовослужбовців Національної гвардії України: монографія/ О.С. Колесніченко, Я.В. Мацегора, І.І. Приходько та ін. Х.: Національна академія НГУ, 2017. С. 210-318.
8. Chester D. S., Merwin L. M., & DeWall C. N. Maladaptive perfectionism's link to aggression and self-harm:

Emotion regulation as a mechanism. *Aggressive Behavior*. 2015. 41(5). P. 443–454.

9. Hewitt P.L., Flett G.L. The Multidimensional Perfectionism Scale: Development and validation. *Canad. Psychol.* 1989. V. 30. P. 103–109.

